

**LOKALNE I REGIONALNE SOCIOKULTURNE ODREDNICE
RAZVOJA POSEBNIH OBLIKA TURIZMA:
STUDIJA SLUČAJA DRNIŠKE REGIJE**

Sažetak: *U ovom se radu problematizira održivi razvoj turizma, i to u kontekstu lokalnih, odnosno regionalnih sociokulturnih odrednica grada Drniša i njegove šire regije. Specifični oblici turizma (što uključuje avanturistički, eko-, gastro-, eno-... i druge specifične oblike turizma) promatraju se kao potencijalni novi pravac gospodarskoga i društvenoga razvoja drniške regije, pri čemu se u obzir uzimaju postojeći lokalni prirodni i društveni resursi te druge specifične razvojne karakteristike i ograničenja toga zemljopisnoga područja. Pritom se polazi od stajališta da je u aktiviranju gospodarskih kapaciteta grada Drniša i njegove okolice potrebno izbjeći već "prevladane" obrasce neodrživoga ekonomskoga razvoja, zasnovana na masovnom turizmu te ekstenzivnoj eksploataciji prirodnih (i ostalih) resursa. U radu se analiziraju "alternativne" razvojne mogućnosti, koje slijede koncepciju održivoga društveno-ekonomskoga razvoja kroz specifične oblike turizma te iskazuju odgovarajuće praktične preporuke za aktere koji se bave definiranjem javnih politika u zajednici i regiji.*

Ključne riječi: *održivi razvoj, specifični oblici turizma, grad Drniš*

1. Uvod

U posljednjih nekoliko desetljeća svjedoci smo sve većega gospodarskog značenja turizma u većini europskih i značajnom broju svjetskih zemalja. Uspoređujući ga s ostalim privrednim sektorima, turizam bez sumnje ima značajan potencijal te ne samo što donosi relevantnu zaradu već je za mnoge države ključan izvozni proizvod, generator zapošljavanja, a time i stvaranja novih radnih mjesta. Iako se često promatra samo u okviru gospodarskog aspekta, on nesumnjivo zadiru i u socijalni, psihološki, ekološki i kulturni aspekt života (Jelinčić, 2008.: 15).

Razvoj turizma, iako povijesno relativno kratak, bilježi značajan razvitak šireći se na brojne druge sektore te djelujući u kooperaciji s njima. Porastom turistič-

kih kretanja, koja sve više poprimaju globalna obilježja, dolazi do pojave intenzivnije koncentracije subjekata koji sudjeluju na turističkom tržištu, čime se pokušava što učinkovitije odgovoriti naraslim zahtjevima turističke potražnje. Sama globalizacija u turizmu pojava je novijeg datuma, zbog koje dolazi i do promjena turističkih potreba: od konzumiranja masovnog i unificiranog turističkog proizvoda – prema stvaranju posebnih i jedinstvenih doživljaja (Pavlič, 2004.: 214-215). Turizam u posljednjih pedesetak godina postaje svjetski globalni fenomen, znak razumijevanja među ljudima, nacijama i civilizacijama te u tom smislu pokretač globalizacije, što proizlazi iz činjenice da je svako kretanje, putovanje i boravak izvan domicila prožeto poželjnim susretom, povezanošću i integracijom turista, turističkih zaposlenika i lokalnog stanovništva u krugu emitivno-receptivnog turističkog miljea (Jadrešić, 2010.:33).

Na globalne procese u turizmu utječu raznovrsni činitelji, uključivši tehnologiju, društvene trendove u potrošnji i životnom stilu, ali i političke te konkurentske silnice (Gouirand, 1997., prema Koncul, 2004.:210). S druge strane, nositelji turističkih aktivnosti posežu za različitim oblicima integracije. Konkurencija na turističkom tržištu postaje sve oštrija, pa se za slične ciljne segmente turističkog tržišta bori sve veći broj destinacija, među kojima se, zbog sve dostupnijih troškova distribucije i promocije turističkog proizvoda, javljaju i uspješno posluju potpuno nova turistička odredišta (Pavlič, 2004.:214-215).

U Hrvatskoj turizam generira otprilike 22 % BDP-a,¹ što govori o velikom značenju te djelatnosti za cjelokupno hrvatsko gospodarstvo. Turizam je, ujedno, i jedan od najboljih hrvatskih izvoznih proizvoda, utemeljen na očuvanom prirodnom bogatstvu i okolišu, bogatom kulturno-povijesnom naslijeđu i blagoj mediteranskoj klimi. Hrvatska u okviru globalnih kretanja kao svoju posebnost svakako može ponuditi odmor u ekološki zaštićenim destinacijama, odnosno aktivne oblike provođenja odmora unutar nekih oblika selektivnog turizma, koji je u središtu interesa modernog, ekološki osviještenog turista.

2. Održivi razvoj u kontekstu razvitka turizma - strategija i ciljevi

Održivi razvoj turizma temelji se na ideji o turističkoj djelatnosti kao kompleksnom sustavu, s više uključenih dionika (*stakeholdera*), u koje, osim ponuditelja turističkih usluga, pratećih usluga i samih turista, spada i niz društvenih subjekata – npr. zagovaratelji zaštite okoliša, pripadnici zajednice i njihove organizacije itd. Održivi pristup želi potaknuti razvoj “umjerenijih” oblika turizma, manjih razmjera, osjetljivih na lokalne ekološke i kulturne utjecaje, a u funkciji lokalnog društveno-ekonomskog razvoja (prema Dulčić i Petrić, 2001.: 238). Konceptcija održivog razvoja turizma u osnovi podrazumijeva aktiviranje lokalne zajednice ili zajednice šireg obuhvata u turističkom razvoju. Sama bi zajednica tre-

¹ Izvor: Državni zavod za statistiku.

bala postati odgovorna za tip, vrstu i ritam odabranog turističkog razvoja, što znači da treba prepoznati prava i potrebe stanovnika, uvažavati njihove resurse, životni stil i kulturu te im dati pravo utjecaja na upravljanje lokalnim resursima. Značajno je ukazati i na proširenje sadržajnog obuhvata koncepcije održivog turizma, koja više nije samo potreba i pravo lokalne zajednice da utječe na sudbinu svojih resursa, već se radi o modelu za budućnost turističkog razvoja unutar kojega su svi odgovorni za sudbinu sveukupnih resursa, prema čemu je usmjerena i politika održivog razvoja turizma (Dobre, 2005.:85).

Unutar navedenog pažnju valja usmjeriti na razvitak strategija i ciljeva održivog razvoja. Strategija je osmišljeni program koji daje smjernice za stizanje do željene pozicije, a ostvaruje se poduzimanjem potrebnih akcija, čiji izbor ovisi o koncepciji razvoja turizma i funkcioniranju gospodarstva. Strategijom razvoja turizma valoriziraju se (Dulčić i Petrić, 2001.: 266): nacionalno i međunarodno okruženje; pravci kojima se postiže učinkovita uporaba resursa za turistički razvoj; instrumenti pogodni za upravljanje turističkim sustavom; mogućnosti unutar kojih turizam može doprinijeti ostvarenju nacionalnih razvojnih ciljeva. Istovremeno, da bi određena strategija bila funkcionalna, ona treba sadržavati odgovore na ključna razvojna pitanja (Dulčić i Petrić, 2001.: 280), na što se, u Hrvatskoj, pokušava odgovoriti *Prijedlogom Strategije održivog razvoja Republike Hrvatske do 2020. godine*.²

3. Izabrani posebni oblici (održivog) turizma: Ekoturizam, agroturizam i kulturni turizam

U novije vrijeme dolazi do napuštanja koncepta masovnog i “konfekcijskog” turizma te se podržava odgovoran razvitak koji se temelji na odabranim programima i vrstama turizma, što posljedično izaziva novu diferencijaciju i kvalitetu na sve zahtjevnijem turističkom tržištu uz prisutan preustroj turizma u smjeru uravnoteženog i policentričnog razvoja. Kvantiteta se zamjenjuje razvitkom kvalitetnih činitelja, tj. kvalitete izbora, identiteta, ambijenta i ekološke čistoće. Oblici masovnog turizma zamjenjuju se novim oblicima i vrstama koji se nazivaju posebnim oblicima turizma (a ponekad i selektivnim turizmom), što je, po svojoj prirodi, turizam održivog ili razumnoga gospodarenja. Na razvijenim tržištima posebni oblici turizma potvrđuju se porastom individualnih putovanja, povećanom potražnjom za većim izborom i fleksibilnom ponudom, širokom primjenom informatičke tehnologije te, uopće, selektivnim i promišljenim korištenjem prirodnih i kulturnih resursa u turističkim destinacijama (Jadrešić, 2010.: 171). Postojeća se turistička ponuda oplemenjuje i revitalizira organiziranjem novih sadržaja, programa, usluga te vrsta i oblika turizma i turističke ponude, zasnovanih na autentičnim izvorištima (Jadrešić, 1993.: 169). Stoga će **temeljna analitička**

² Izvor: <http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija-turizam-2020-editfinal.pdf>.

orijentacija ovog rada biti usmjerena na analizu relevantnih polazišta selektivnog i održivog turističkog razvoja grada Drniša i drniškog kraja.

Održivi turizam se koristi u sklopu koncepta održivog razvoja i uvjetuje takav oblik upravljanja resursima pri čemu se vodi računa o zadovoljavanju ekonomskih i socijalnih potreba te očuvanju kulturne, ekološke i biološke raznolikosti. Pod održivi turizam spadaju *ekoturizam*, *agroturizam* i *ruralni turizam*. Ekoturizam se definira u smislu posebnih oblika turizma usmjerenih prema zaštiti prirode i tradicijske kulture, a koji se organizira na lokalnoj razini, uz minimalan negativan utjecaj na okoliš i društvenu zajednicu (Vidučić, 2007.: 43 prema Zlatar, 2010.:251). Agroturizam je vezan uz selo kao gospodarsku i društvenu zajednicu te usko “naslonjen” na njezine aktivnosti, a ruralni se turizam smatra širim i sadržajno raznovrsnijim od agroturizma ponudama i oblicima pružanja usluga u ruralnim područjima općenito (Milinković prema Zlatar, 2010.:251). Ruralni turizam generički označava turističku aktivnost unutar ruralnih područja te obuhvaća različite posebne oblike turizma (usmjerene na lov, ribolov, gastronomiju, kulturu, unapređenje zdravstvenog stanja posjetitelja itd.).

Ekoturizam već se nekoliko godina identificira kao rastuća tržišna niša. Prema predviđanjima *Svjetske turističke organizacije* svjetska potrošnja na usko definiranom tržištu ekoturizma raste prema stopi od 20 % na godišnjoj razini. Knjiga *Ecotourism: The Uneasy Alliance* autorice Karen A. Ziffer i dalje ostaje referentna točka unutar koje se ekoturizam prepoznaje kao model razvoja i filozofija povezana s etičkim životnim stilom, a ne samo mala tržišna niša. Taj razvojni model promovira značaj lokalnog, tradicionalna znanja i očuvanje, dok polazna filozofija promovira skladnost između ljudi i prirode na lokalnoj osnovi. Ovaj oblik turizma sagledava se i kao temelj izgradnje alternativnog “novog svjetskog poretk” u kojem bi pojedinci samostalno određivali i upravljali svojim životima (prema Butcher, 2008.:314-326). Ekoturizam, u kontekstu svog određenja, sugerira odnos unutar kojega turist postaje ravnopravan član turističkog sustava.

Naravno, takva vrsta sustava nije trenutno uobičajena s obzirom na to da turisti najčešće prihvaćaju strukturirano iskustvo, “upakirano” od strane velikih turoperatora, koji uglavnom imaju malo razumijevanja za lokalne prirodne i kulturne resurse. Tako stvoreni okvir često od ljudi i njihovih resursa stvara “scensku predstavu” za poboljšanje doživljaja turista, što negira mogućnosti za stvaranje kulturne razmjene i razumijevanje kulturnog i prirodnog naslijeđa turističke destinacije. Kako bi se taj problem riješio, potrebno je uključiti širi spektar dionika u turistički razvoj procesa te biti osjetljiv prema problemima lokalne zajednice. Upravo ekoturizam i ostali posebni oblici turizma pružaju izvrsnu priliku za ostvarivanje kontakta između turističke industrije i drugih dionika koji su često “izolirani” (Wearing i Darcy, 2011.:27).

Zaposleni u ekoturizmu imaju veću svijest i želju za zaštitom i očuvanjem okoliša od ostalog stanovništva jer od toga imaju izravne koristi. Iako se ne ubra-

ja u najvažnije vrste turizma prema ostvarenom prometu, a pogotovo ne prema prihodima, važnost ekoturizma kao katalizatora promjena u turizmu i njegova uloga u turističkoj promociji pojedinih prostora znatno je veća nego kod ostalih oblika turizma. U odnosu na zapošljavanje pozitivno je što će se razvojem ekoturizma smanjiti odlazak mladih te će se time osnažiti ruralne zajednice i obitelji tih područja. Ekoturizam tako utječe na: nadogradnju i obnovu infrastrukture; poboljšanje sustava školstva, zdravstva, vodoopskrbe i stipendiranje učenika. Konačno, razvoj ekoturizma pozitivno utječe i na opće gospodarsko blagostanje u zabačenim prostorima s netaknutom prirodom (Snyman, 2012.).

Negativne okolnosti ekoturizma proizlaze iz prenamjene uporabe zemljišta, nastalih promjena unutar tradicionalne kulture te mogućeg narušavanja cjelokupnog karaktera određenog mjesta. Istovremeno, određene vrste ruralnog turizma mogu proistjecati iz kombinacija različitih uzoraka okoliša, ekonomije, povijesti i lokacije. Posljedično, ovaj fenomen čini turizam ne samo industrijom već i svojevrsnim razvojno-socijalnim pitanjem. U tom smislu razvoj turizma može imati pozitivne ili negativne učinke, koji mogu biti podijeljeni u tri kategorije: ekonomski, sociokulturni i ekološki. Ekonomski učinci uključuju privlačenje više investicija koje se pridodaju državnim prihodima, što utječe na rast cijena pružajući bolje mogućnosti zapošljavanja i povisujući životni standard stanovništva. Sociokulturni učinci uključuju promjene u tradicionalnim kulturama, uspostavljanje prepoznatljivosti regija, povećanje vrijednosti zemljišta i prodaje te utječu na promjenu načina života lokalnog stanovništva. Ekološki učinci očituju se kroz korištenje prirodnih resursa, poboljšanje komunalne infrastrukture, povećanje prometa, ali i povećanu opasnost od zagađenja i nesreća te povećanu razinu buke. Prema velikom broju teoretičara turizma, da bi turizam mogao opstati u lokalnoj zajednici, stanovništvo, tj. zajednica mora biti partner koji će biti voljan pomoći u njegovu širenju (Chuang, 2010.:1313-1322).

Agroturizam je vezan je uz selo kao društveno-gospodarsku zajednicu, njegovu užu okolicu te sve njegove aktivnosti (poljoprivredu, tradicionalne manifestacije, gastronomiju, običaje i folklor itd.). Turistima se redovito nude smještaj u tradicionalnom okruženju, prehrana utemeljena na lokalnim poljoprivrednim proizvodima te raznolike mogućnosti sudjelovanja u lokalnim aktivnostima (poljoprivredni radovi, obavljanje tradicionalnih obrtničkih poslova i pripremanje tradicionalnih jela itd.). Posebnost tog oblika turizma je postojanje intenzivne interakcije s gostima, koja rezultira visoko personaliziranim proizvodom, pri čemu gost postaje "članom obitelji" – lojalnim potrošačem lokalnih proizvoda i usluga (McGehee, 2007.:111-124).

Značaj **kulturnog turizma** posebno je povezan s globalizacijom, koja potiče na kulturnu jednoličnost, pa njegovanje kulturnih različitosti među narodima dobiva sve veće značenje. Loše upravljanje u turizmu i velik broj stranih gostiju velika su opasnost za kulturnu baštinu lokalnih zajednica, a također negativno utje-

ču i na zadovoljstvo samih turista. Kako je turizam dinamičan proces, neizbježan je njegov utjecaj na tradiciju, odnosno kulturnu baštinu nekog društva. Tako se u nekim zajednicama tradicija namjerno mijenja upravo zbog turista, a ako na nekom području tradicija ili ponuda ne postoji, ona se izmišlja kako bi pobudila interes kod turista. U svemu glavnu riječ vode politika i ekonomija, a većina lokalnog stanovništva nije ni uključena u takve projekte te se do novijih vremena nisu pojavljivali kao samosvjesna snaga tržišnog zbivanja (Krippendorf, 1986.:58).

Međuovisnost turizma i kulture izrazito je visoka, iako ne nužno i pozitivna, što dokazuje iskustvo masovnog sezonskog turizma, u kojem se turistički razvoj tretira isključivo kao ekonomski fenomen i ne uzimaju u obzir njegove sociološke i ostale neekonomske odrednice (Geić, 2002.:132).

Sam kulturni turizam širok je pojam pod kojim se najčešće podrazumijeva posjećivanje muzeja, galerija, izložaba, koncerata, festivala, različitih vrsta objekata - počevši od vjerskih spomenika kroz hodočašća, do svjetovne arhitekture te modernih državnih institucija. Kulturne su atrakcije bitni elementi ponude koji često utječu na izbor destinacije i važan su motiv za putovanje s obzirom na to da se brojni turisti odlučuju na putovanje da bi stekli nova iskustva i zadovoljili svoje kulturne potrebe (Richards, 1999. prema McKercher i Hilary 2002.:262). Kulturni turizam, kao posebni oblik turizma, pritom podrazumijeva da su kulturne potrebe temeljni motiv za putovanje, iako je, naravno, moguće da turisti, privučeni drugim motivima, "usputno" sudjeluju u lokalnom kulturnom životu. Nadalje, treba spomenuti da, osim posjeta građevinama i razgledavanja kulturno-povijesne baštine, predmet kulturnog turizma može biti i lokalni folklorni sadržaj ili neki drugi oblik baštine – priče, pjesme, plesovi itd. (Seale, 1996.: 484-488). Kulturni se turizam, dakle, temelji na potrazi i zadovoljavanju kulturnih potreba, odnosno stjecanju novih kulturnih iskustava, bez obzira na to jesu li ona estetske, individualne, emotivne ili neke druge prirode (Reisinger, 1994.:24-28).

4. Lokalna zajednica u razvoju posebnih oblika turizma i održivog turizma

Koncept uključivanja zajednice u turistički razvoj značajno je zaživio u posljednje vrijeme. Zajednice traže način kojim bi stekle kontrolu nad turističkim razvojem i sačuvale kvalitetu života pa su tako rekreacija, parkovi, prilike za razonodu sastavni dio kvalitete života koje nastoje sačuvati, što je izazov održivog razvoja turizma (Lankford i dr., 2003.). Prema berlinskoj deklaraciji o biološkoj raznolikosti i održivom turizmu izdanoj 1997. navodi se kako turizam treba razvijati tako da koristi lokalnim zajednicama, jača lokalno gospodarstvo, zapošljava lokalno stanovništvo, koristi se lokalnim sirovinama, poljoprivrednim proizvodima i tradicionalnim zanatima. Turističke aktivnosti trebaju poštivati ekološke standarde i kapacitete lokalne sredine u kojima se odvijaju, a svi bi sudionici trebali poštovati lokalni način života i kulturu. Unutar paradigme održivosti ulo-

ga stanovništva je ključna, stoga je važno razumjeti i procijeniti njihove percepcije i stavove o razvoju, što je dio procesa održivosti i ključni pokazatelj uspješnog razvoja lokalnog turizma (Choi i Murray, 2010.:580).

Takav pristup povećava nosivost kapaciteta zajednice smanjivanjem negativnih utjecaja turizma, tako sudjelovanje vodi ne samo učinkovitijoj i pravednijoj raspodjeli materijalnih resursa već je i dijeljenje znanja i transformacija procesa samog učenja u službi ljudskog razvoja. U kontekstu planiranja turizma sudjelovanje zajednice označava proces u kojem sudjeluju sve interesne skupine i gdje je donošenje odluka zajedničko. Prepreke kao što su nedostatak obrazovanja, poslovna neiskustva, nedostatna financijska pomoć i sukobljeni interesi potrebno je prevladati prije samog sudjelovanja javnosti. Zajedništvo stanovnika iziskuje adekvatne resurse i vještine kako bi stekli sposobnost sudjelovanja, no moć je najčešće u rukama vlade ili drugih aktera, koji se prema lokalnom stanovništvu ne odnose kao prema partnerima, a sami stanovnici često ne znaju ni gdje početi kada dođe do sudjelovanja. Unatoč preprekama, pristup temeljen na zajednici još je uvijek najbolji smjer djelovanja zbog toga što lokalna pitanja imaju izravan utjecaj na turistički doživljaj. Stoga turističke sredine trebaju biti izrađene u skladu s društvenom klimom, gdje će stanovnici imati koristi od turizma i neće postati njegove žrtve. Također, slika turizma temelji se na imovini lokalne zajednice, uključujući ne samo domaće stanovništvo već i prirodni okoliš, infrastrukturu, sadržaje i posebne događaje ili festivale, stoga je suradnja lokalnih zajednica nužna za pristup i razvoj tih sredstava na odgovarajući način. Također, javnost funkcionira kao pokretačka snaga za zaštitu prirodnog okoliša i kulture zajednice kao turističkog proizvoda, a istovremeno omogućava veće prihode vezane uz turizam. Dakle, da bi se povećala isplativost i dugovječnost projekata, svi planovi trebaju biti povezani s ukupnim socioekonomskim razvojem zajednice (Okazaki, 2008.:517-518).

Unutar teorija o sudjelovanju zajednice u razvoju ekoturizma zagovara se stjecanje maksimalne razine kontrole zajednice i koristi za postizanje održivog turizma. U ovom se kontekstu posebno naglašava uloga vanjskih dionika turističkih sustava koji trebaju oblikovati i stvoriti koristi za zajednicu te je uključivati u proces donošenja odluka (prema Nault i Stapleton, 2011.:695-712).

Nadalje, izražena je i potreba edukacije lokalnih aktera, a potrebno je razviti strategiju primanja turista i ponašanja prema njima te strategiju samopredstavljanja i interpretacije lokalne kulture. Od važnosti je i profesionalna obuka lokalnih vodiča, ne samo kako bi usavršili vještine gostoprimstva nego i kako bi postali svjesni složenosti etičkih dilema - poput lokalne koncepcije zajednice koju imaju o sebi i koncepcije o njima koju stvaraju turisti.

Brojni su primjeri komodifikacije i komercijalizacije kulture, što je najveća kontradikcija turizma temeljena na lokalnoj zajednici jer taj vid turizma i počiva

na vrijednostima i autentičnosti lokalne zajednice. Primjera dobre prakse je malo s obzirom na to da je potrebna visoka razina profesionalnosti te koordinacije poslova svih uključenih dionika, od kojih su neki nužno fokusirani samo na kratkoročne rezultate, tj. profit. Dakle, izazova je mnogo, ali primjeri dobre prakse, iako rijetki, govore o potencijalima tog oblika turizma te tendenciji njegova daljnjeg rasta (Salazar, 2012.:9-22).

5. Polazišta za razvoj posebnih oblika turizma u gradu Drnišu i drniškom kraju

U širem smislu 85 % hrvatskog prostora otpada na ruralna okruženja i tzv. tradicijski prostor unutar kojega prirodni ambijent, ekološka čistoća, autohtonost pučke arhitekture, razvijena poljodjelska djelatnost “zelene” ali i “plave” Hrvatske kao i različiti oblici uključivanja turista u dnevni životni i radni ritam daju velike mogućnosti izbora za razvoj, tj. za ulaganje u raznolike programe seoskoga - ruralnog turizma. Nadalje, socijalne i druge posebnosti suvremenoga društva povećavaju potrebu za mirnim, obiteljskim i ambijentalnim sadržajima pa se tako sve veći broj turista odlučuje upravo za vrstu odmora unutar koje dolazi do doticaja s domaćim stanovništvom (Jadrišić, 2010.:196-197).

Stoga se već opisani oblici održivih, posebnih oblika turizma mogu smatrati dobrim razvojnim usmjerenjem onih hrvatskih regija koje se još uvijek smatraju “nedovoljno” razvijenima u smislu suvremenog/masovnog/”industrijskog” turizma. Jedna od takvih regija zasigurno je i Šibensko-kninska županija (ŠKŽ), smještena u središnjem dijelu sjeverne Dalmacije. Dok je primorski dio županije već tradicionalno orijentiran na ljetni, sezonski turizam, u turističkom smislu nedovoljno vrednovano područje odnosi se na *Zagoru*, tj. područja gradova Knina i Drniša te njihove okolice. Poseban značaj za turistički razvoj, osim mora i morske obale, za županiju, stoga imaju i rijeka Krka te nedovoljno vrednovani krajevi u “unutrašnjosti” županije (*Zagori*).³

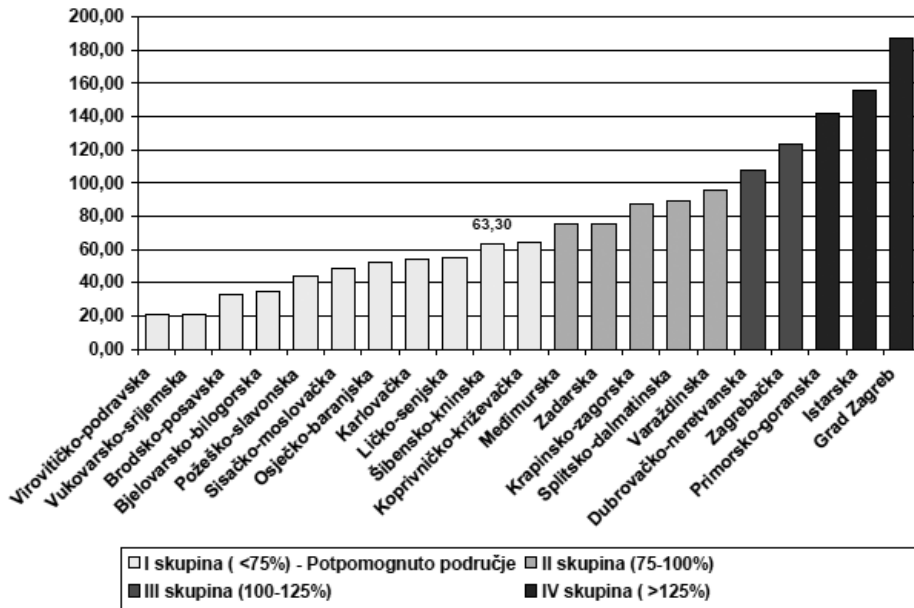
Trenutno stanje razvijenosti Šibensko-kninske županije relativno je nisko s obzirom na to da spada u “*potpomognuta područja*”, koja, prema odrednicama hrvatske regionalne politike, zaostaju više od 25 % - promatrano prema nacionalnom prosjeku (vidjeti Sliku 1).

Kada se promatraju lokalne sredine (odnosno, administrativno gledano, jedinice lokalne samouprave – JLS), vidljivo je da u županiji nema ni jednoga grada/općine najviše razine razvijenosti, a lokalne sredine u Zagori po razvijenosti prilično zaostaju za “primorskim” sredinama (Slika 2).

Posljednji su podaci o regionalnom bruto-društvenom proizvodu (BDP), na žalost, prilično stari (i odnose se na 2008. godinu), kada je Šibensko-kninska županija zauzimala 13. mjesto od 21. županije (uračunavši i grad Zagreb) u RH. No,

³ Prostorni plan Šibensko-kninske županije: Županijski ured za prostorno planiranje, srpanj 2002.

Slika 1. Indeks razvijenosti hrvatskih županija

Izvor: Regionalna razvojna agencija Šibensko-kninske županije
 (http://www.rra-sibenik.hr//datoteke/slike/razno/Regionalni_razvoj/Indeks_razvijenosti/procjena-stanja-razvoja-u-sibensko-kninskoj-zupaniji.pdf)

zanimljivo je da je, u posljednjoj godini koju nisu obilježila krizna gospodarska kretanja, županijski BDP iznosio 932 mil. EUR, a što čini samo 1,97 % nacionalnog BDP-a. Po stanovniku, županijski je BDP 2008. godine iznosio 8156 EUR, odnosno 76,3 % nacionalnog prosjeka.⁴

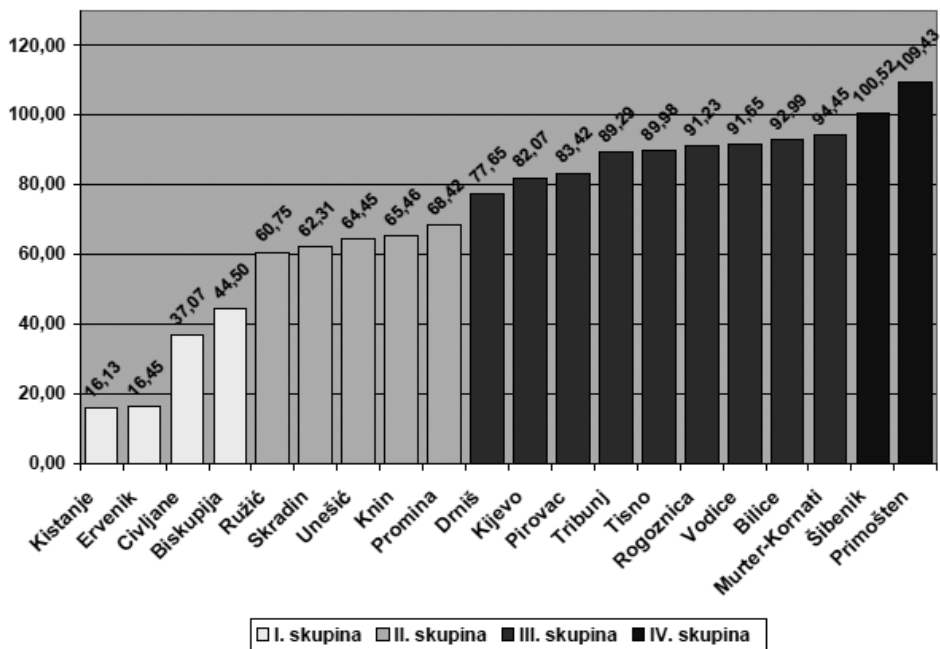
Šire područje grada Drniša zauzima 355 km² i obuhvaća prominsko-miljevačku mikroregiju, Petrovo polje i drnišku Zagoru.⁵ Iako cijelu Šibensko-kninsku županiju karakterizira izrazita *depulacija* u odnosu na hrvatski prosjek (na razini županije prosječna naseljenost iznosi 37,8 stanovnika/km², a indeks starosti 113⁶, u usporedbi s hrvatskim prosjekom od 78,4 stanovnika/km² i indeksom starosti 90), Drniš je posebno demografski ugrožen. Uz trend godišnjega gubitka od

⁴ Izvor: Hrvatska narodna banka, http://www.hnb.hr/statistika/h-ekonomski_indikatori.htm.

⁵ Izvor: <http://www.drnis.hr>

⁶ Indeks starosti se definira kao omjer stanovništva starijeg od 60 godina u odnosu na broj stanovnika mlađih od 19 godina.

Slika 2. Indeks razvijenosti jedinica lokalne samouprave u Šibensko-kninskoj županiji

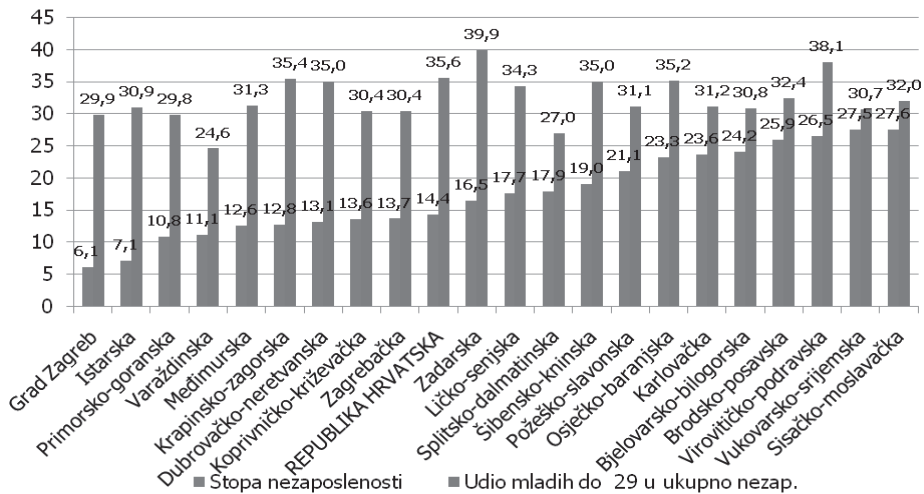
Izvor: Regionalna razvojna agencija Šibensko-kninske županije (http://www.rra-sibenik.hr//datoteke/slike/razno/Regionalni_razvoj/Indeks_razvijenosti/procjena-stanja-razvoja-u-sibensko-kninskoj-zupaniji.pdf)

382 stanovnika (2005. – 2009. godine), demografski gledano, grad Drniš već izumire, kao i većina zagorskih sredina u Šibensko-kninskoj županiji.⁷

Obrazovna slika županije također je prilično nepovoljna: naime, dok su udjeli stanovništva sa srednjom školom ili višim stupnjem obrazovanja usporedivi s prosjekom RH, uočava se velik udio stanovništva bez ikakve završene škole (čak 7,89 %), odnosno 6,24 % sa samo tri razreda osnovnoškolskog obrazovanja, što je značajno više od nacionalnog prosjeka (a prema podacima iz popisa stanovništva 2001. godine).

⁷ Svi podaci u nastavku poglavlja prikazani su na temelju sljedećih izvora (osim ako nije drugačije naznačeno): Razvojna strategija Šibensko-kninske županije 2011. – 2013., http://sibensko-kninska-zupanija.hr/upload/stranice/2013/07/2013-07-18/67/dokumenti/Razvojna_strategija.pdf i Strategija razvoja ljudskih potencijala Šibensko-kninske županije, <http://sibensko-kninska-zupanija.hr/upload/stranice/2013/07/2013-07-18/66/dokumenti/SRLJP-2011.pdf>.

Slika 3.: Nezaposlenost i nezaposlenost mladih u RH (I. - IX. 2009.)

Izvor: http://www.hzz.hr/docslike/HZZ_Mladi_Sabor_020310.ppt

Stopa je nezaposlenosti u 2010. godini iznosila 23,2 %, pri čemu su poseban problem vrlo visoka stopa nezaposlenosti osoba starijih od 50 godina, ali i nezaposlenost mladih (Slika 3).

Navedeno se može povezati i s neadekvatnom pripremom mladih za tržište rada, pri čemu su određeni pomak, ipak, pozitivni trendovi u visokom školstvu, tj. rastu broja studenata i diplomiranih studenata na veleučilištima u Kninu i Šibeniku.

Na području Drniša još uvijek se osjećaju negativno naslijeđe rata i tranzicije, iako još uvijek postoji veći broj industrijskih/prerađivačkih pogona, uglavnom oslonjenih na tradiciju iskorištavanja prirodnih resursa (Tvornica oplemenjenih folija Drniš (TOF), Drnišplast, Girk Kalun, Metalsint Oklaj i Dalmacijavino d. d. – u stečaju). Zaposleno je oko 2000 osoba, od čega 650 u gospodarstvu, pri čemu, ipak, postoji velika količina neiskorištenog poljoprivrednog zemljišta (gotovo 90 % od raspoloživih 2.800 ha) i neadekvatan sustav “brendiranja” i distribucije gotovih proizvoda.⁸ Uz tradicijske proizvode (mlijeko, sir, vino...), veliki je potencijal regionalni/lokalni “brend” drniškog pršuta, što je prepoznato i kroz razvoj udruga proizvođača (Udruga proizvođača drniškog pršuta, udruga proizvođača sira “iz mišine” – “Mišinac” itd.). No, i dalje se pokazuje da su ekonomski efekti poljoprivredne proizvodnje relativno slabi (manje od 1 % zaposlenih u poljoprivredi u Šibensko-kninskoj županiji, uz udio manji od 5 % u regionalnom

⁸ Izvor: PUR (Plan ukupnog razvoja) Drniša – 2006, http://www.drnis.hr/drnis/images/06_objave_gradskog_vijeca/2006_06_01/PUR_Grad_Drnis.pdf.

BDP-u županije). Kao neki od temeljnih uzroka navedenog stanja mogli bi se detektirati nedovoljna suradnja i koordinacija pojedinačnih proizvođača (posebno u “brendiranju”, osiguranju kvalitete i količina dovoljnih za nastup na stranom tržištu), nesnalaženje u novim tržišnim uvjetima (s obzirom na to da su nestala negdašnja velika poduzeća kao tradicionalni distribucijski sustavi), ali i loša potpora upravnih i potpornih struktura.

Nadalje, u drniškom kraju postoje značajni prirodni resursi za razvoj posebnih oblika turizma, odnosno održivog turizma, a koji se odnose na:⁹

- donekle valorizirane prirodne ljepote u porječju Krke (Nacionalni park Krka, Visovac, Roški slap, kanjon Čikole, Skradinski buk...);
- bogate narodne i folklorne tradicije te kulturno-umjetničko djelovanje, koje i dalje nije prezentirano u okviru turističke ponude;
- potpuno nevalorizirane srednjovjekovne utvrde u istom području (Ključica, Kamičak, Nečven...), ali i druga arheološka nalazišta te kulturno-povijesne lokalitete;¹⁰
- potpuno neiskorištenu mogućnost “brendiranja” drniškog kraja utemeljenu na činjenici da je svjetski poznati kipar Ivan Meštrović vjerojatno jedino globalno poznati Drnišanin, kao i da je u drniškom kraju smješten mauzolej njegove obitelji;
- izvorna seoska gospodarstva, stavljena u funkciju gastro-turističke ponude i povremenog smještaja gostiju u okviru seoskog turizma (domaćinstva Galić - Drinovci, Bačić - Miljevci, “Kuća kamena” – Frane Rakić – Pakovo selo, Kalpić – Radonić, Skelin - Drinovci, Pletikosa – Roški Slap, Et-noland).

Stoga se lako uočava činjenica da su privatni poduzetnici prepoznali mogućnost povezivanja gastroponude i održivog seoskog turizma, usmjerena prema tržišnoj niši bogatijih i zahtjevnijih gostiju, koji, prije svega, traže mirno okruženje, blizinu prirodnih ljepota i ekološki proizvedenu hranu. Na žalost, njihovi naponi nisu dovoljno praćeni razvojem “ozbiljnijih” turističkih kapaciteta u gradu Drnišu (u kome se može noćiti tek u malom i neadekvatno obnovljenom hotelu “Park”), pa su i grad i cijelo okruženje svedeni na tranzit prema šibenskoj rivijeri i na izletničku (uglavnom jednodnevnu) destinaciju.¹¹

⁹ Izvori: <http://www.drnis.hr/drnis/index.php/o-drnisu/srednjovjekovne-utvrde>; <http://www.tz-drnis.hr>; <http://www.drnis.hr/drnis/index.php/turizam/turizam>; <http://www.tz-drnis.hr/hr/vidi-i-doivi/kulturno-povijesna-bastina/grobnica-metrovi-crkva-presvetog-otkupitelja.html>.

¹⁰ Vidjeti opširno na sljedećoj internetskoj stranici: <http://www.drnis.hr/drnis/index.php/o-drnisu/lokaliteti-i-nalazista>.

¹¹ Navedena se činjenica čak konstatira na službenim stranicama grada Drniša (<http://www.drnis.hr/drnis/index.php/turizam/turizam>).

Stoga se slobodno može zaključiti da postoji izvorna i krajnje atraktivna turistička ponuda koja slijedi koncepciju održivih, posebnih oblika turizma i osigurava egzistenciju nekolicini poduzetnički orijentiranih obitelji, koje su, i bez posebno učinkovite pomoći lokalnih, županijskih ili nacionalnih institucija, uspjele razviti odgovarajuću turističku ponudu. Inovativnost i praćenje globalnih turističkih trendova od strane pojedinih poduzetnika/poduzetničkih obitelji pokazuje i korištenje novih marketinških alata, kao što su internetski portali za putovanje i rezervaciju smještaja, društvenih mreža, tzv. portala za grupnu kupovinu i slično.¹²

U Drnišu (i na drniškom području) održava se i veći broj zanimljivih posebnih događanja – “narodnih fešta” (Miljevačke užance, Pučka fešta – Pakovo Selo, sv. Rok – svetac zaštitnik Drniša), odnosno profesionalno organiziranih “evenata” (festival sira u Drnišu), ali i dalje gotovo isključivo u ljetnoj sezoni te bez značajnijeg utjecaja na turističku potražnju

Zaključno treba ukazati na potrebu za koordinacijom i potporom postojećih poduzetničkih inicijativa kako bi se primjeri dobre prakse proširili i aktivirali velike i potpuno nevalorizirane prirodne i društvene potencijale drniškog kraja za razvoj održivog turizma. U navedenom je kontekstu ključna izgradnja lokalnih “brendova” i njihov koordinirani nastup na globalnom turističkom tržištu, što je daleko izvan kapaciteta pojedinih poduzetnika, odnosno poduzetničkih obitelji, već traži sustavnu suradnju poduzetnika, lokalnih institucija (ponajprije lokalne samouprave i turističke zajednice) te razvojnih i znanstvenih institucija. Na taj bi se način postojeći primjeri dobre prakse u razvoju turističke ponude na temelju nevaloriziranih lokalnih resursa mogli upotrijebiti kao temelj za razvoj specijaliziranih turističkih proizvoda i njihovu promidžbu.

Ne tako davno hrvatsko je Ministarstvo turizma pokušalo podržati i objediniti pojedinačne ponude poduzetnika u turizmu, zainteresiranih za kreiranje proizvoda održivih, posebnih oblika turizma, kao i turističkih agencija, usmjerenih na njihovu distribuciju na globalnom tržištu.¹³ Iako taj projekt nije zaživio na nacionalnoj razini, pa je hrvatsko turističko gospodarstvo i dalje visoko sezonalno i orijentirano na masovni ljetni turizam, zasigurno bi sličan pokušaj na lokalnoj i regionalnoj/županijskoj razini bio dobar korak u smjeru gospodarskog i društvenog razvoja drniškog kraja i cijele Šibensko-kninske županije.

¹² Primjera radi, pogledati kako se marketinški pozicionira pansion obitelji Skelin, smješten u Drinovcima, na sljedećim internetskim portalima: http://www.tripadvisor.co.uk/Hotel_Review-g1203165-d3138258-Reviews-Pansion_Skelin-Drnis_Sibenik_Knin_County_Dalmatia.html; <http://www.booking.com/hotel/hr/pansion-skelin.hr.html>; odnosno na društvenoj mreži Facebook: <https://hr-hr.facebook.com/pages/Obiteljsko-Gospodartstvo-Skelin/108555819162499>. Pogledati i primjer ponude seoskog domaćinstva obitelji Rakić na domaćem portalu za grupnu kupovinu: <http://www.crnojaje.hr/Deals/Details/1761>.

¹³ Vidjeti publikaciju *Discover Croatia*: http://issuu.com/waytoctoatia/docs/discover_croatia

6. Zaključak

Analizirajući teorijske odrednice različitih posebnih oblika turizma koji doprinose održivom razvoju i uključivanju društvene zajednice u gospodarski razvoj, navedeni se oblik turističkoga gospodarstva može prepoznati kao izvrstan strateški smjer u aktiviranju i valorizaciji zapuštenih lokalnih resursa i prevladavanju teške gospodarske situacije, a uz minimalne nedostatke i društvene troškove.

Postojeći masovni, sezonski turizam se pokazuje kao "potrošen" model, ali koji nije moguće mijenjati bez značajnih kadrovskih i institucionalnih, pa i promjena cjelovitog "mentalnog modela" u regiji, ali i na nacionalnoj razini, što je izrazito teško ili nemoguće provesti. Zbog toga je relativno niska razina razvijenosti drniškog kraja svojevrsna prednost s obzirom na to da se nepostojanje kapaciteta i sustava masovnog turizma može iskoristiti kao izvanredno razvojno polazište. Ostala polazišta za takav razvojni pristup, analizirana u ovom radu, također su prisutna na području grada Drniša i drniškog kraja, a odnose se na nevalorizirane prirodne, ljudske i povijesno-kulturne resurse, lokalno znanje i "brendove" (posebno u području ekološki uzgojene hrane i gastronomske ponude). Jedino je pitanje hoće li se lokalna zajednica i samouprava te druge relevantne institucije (konačno) "probuditi" i osmisliti te, što je još važnije, početi provoditi odgovarajući pristup sustavnom i koordiniranom razvoju održive turističke ponude.

Literatura:

1. Butcher, J. (2008.): Ecotourism as Life Politics. *Journal of Sustainable Tourism* 16(3): 315-326.
2. Choi, C., Murray, I. (2010.): Resident attitudes toward sustainable community tourism. *Journal of Sustainable Tourism* 18(4): 575-594.
3. Chuang, S. T., (2010.): Rural tourism: Perspectives from social exchange theory. *Social Behavior and Personality: an international journal* 38(10): 1313-1322.
4. Dobre, R. (2005.): *Osnove turizma*, Šibenik: Visoka škola za turistički menadžment.
5. Dulčić, A., Petrić, L. (2001.): *Upravljanje razvojem turizma*, Mate, Zagreb.
6. Geić, S. (2003.): *Turizam i kulturno-civilizacijsko naslijeđe*. Split: Sveučilište u Splitu.
7. Jadrešić, V. (1993.): Nove tendencije i orijentacije u turizmu, *Turizam* 41(7-8): 166-173.
8. Jadrešić, V. (2010.): *Janusovo lice turizma. Od masovnog do selektivno-održivog turizma*, Plejada: Zagreb.
9. Jelinčić, D. (2008.): *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb: Ljevak.
10. Krippendorf, J. (1986.): *Putujuće čovječanstvo*, Zagreb: SNL Liber.

11. Lankford, S. V., Pfister, R. E., Knowles, J., Williams, A. (2003.): An Exploratory Study of the Impacts of Tourism on Resident Outdoor Recreation Experiences, *Journal of Park and Recreation Administration* 21(4): 30-49.
12. McGehee, N. G. (2007.): An Agritourism Systems Model: A Weberian Perspective. *Journal of Sustainable Tourism* 15(2): 111-124.
13. McKercher, B., Hilary C. (2002.): *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Hayworth Hospitality Press.
14. Nault, S., Stapleton, P. (2011.): The community participation process in ecotourism development: a case study of the community of Sogoo, Bayan-Ulgii, Mongolia *The Journal of Sustainable Tourism* 19(6): 695–712.
15. Okazaki, E. (2008.): A Community-Based Tourism Model: Its Conception and Use. *Journal of Sustainable Tourism* 16(5): 511-529.
16. Pavlič I. (2004.): Suvremene tendencije u razvoju svjetskog turizma i globalizacijski procesi. *More i turizam*, 51(5-6): 214-215.
17. Reisinger, Yvette (1994.): *Tourist-Host Contact as a Part of Cultural Tourism*. London: British library.
18. Salazar, N. B. (2011.): Community-based cultural tourism: issues, threats and opportunities , *Journal of Sustainable Tourism* 20(1): 9-22.
19. Snyman, S. L. (2012.): The role of tourism employment in poverty reduction and community perceptions of conservation and tourism in southern Africa, *Journal of Sustainable Tourism* 20(3): 395-416.
20. Seale, R. G. (1996.): A Perspective from Canada on Heritage and Tourism . *Annals of Tourism Research*, 23(2): 484–488.
21. Zlatar, J. (2010.): Odrednice turističke djelatnosti u smjeru održivog razvoja – primjer mjesta Povelja na otoku Braču, *Sociologija i prostor* 48 (2): 247–272.
22. Wearing S., Darcy S. (2011.): Inclusion of the “Othered” in Tourism. *Cosmopolitan Civil Societies Journal* 3(2): 18-34.

Renata Relja and Nikša Alfrević

UDC: 338.48 (497.5 Drniš
Review paper

**LOCAL AND REGIONAL SOCIOCULTURAL
DETERMINANTS OF SPECIFIC-INTEREST TOURISM:
CASE STUDY OF THE DRNIŠ REGION**

Abstract: *In this paper, we discuss the sustainable development of tourism in the context of local and regional social/cultural characteristics of the town of Drniš and its wider region. Specific-interest tourism (including adventure tourism, eco-tourism, tourism oriented toward gastronomy and enology, etc.) is viewed as a potentially new development for the economic and social development of the Drniš region. Such an approach is based on existing natural and social resources as well as on other specific developmental characteristics and constraints of this geographical area. We adopt the view that in order to activate the economic potential of the city of Drniš and its wider surroundings one needs to avoid the past pattern of unsustainable development, based on mass tourism and the extensive utilization of natural (and other) resources. This paper analyzes 'alternative' developmental opportunities, compatible with the notion of sustainable socioeconomic development through specific-interest tourism. Practical recommendations are made regarding actors involved in defining public policies in the community and the region.*

Keywords: *sustainable development, specific interest tourism, city of Drniš*